

מעדני שבת

פרשת ויקרא תשפ"ה

גליון תמ"ט

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

חיוב השבת גזילה

הרי שלך לפניך
השו"ע (שס"ג א') פוסק גזל בהמה והזקינה או כחשה כחש שאינו יכול לחזור, או שגזל מטבע ונסדק או שגזל פירות והרקיבו כולם, או שגזל יין והחמיץ, הרי זה כמו שגזל כלי ושברו ומשלם כשעת הגזילה. אבל אם גזל בהמות וכחשו כחש שאפשר לחזור או שגזל פירות והרקיבו מקצתם, או תרומה ונטמאה, או שגזל חמץ ועבר עליו הפסח או שהיתה יוצאת ליסקל אומר לו הרי שלך לפניך, ומחזיר אותה בעצמה. במטבע שפסלו המלך יש מחל' אי יכול לומר הרי שלך לפניך אבל אם רק נפסל במדינה זו והרי הוא יוצא במדינה אחרת לכו"ע אומ' הרי שלך לפניך.

אי חייב להוציא הוצאות כדי לקיים והשיב
השו"ע (שס"ז א') כתב הגוזל את חברו, אע"פ שכפר בו, הואיל ולא נשבע, אם חזר והודה אינו חייב לרדוף אחר הבעלים להחזיר להם אלא יודיע לבעלים ויהא בידו עד שיבוא לטלו. הערוך השלחן כתב בשם הש"ך (שפ"ו סק"ח) דזהו דוקא כשגזלו כאן והנגזל הלך למקום אחר אבל אם גזלו במקום האחר שהנגזל גם עתה שם מחוייב להוליך לו למקום שגזלו דכל הגזלנים צריכין להשיב לאותו מקום שגזלו. אך הנתיות (רל"ב סק"י) חולק וס"ל שאין חייב להחזירה אפי' למקום שגזלו ממנו משום תקנת השבים.

המנ"ח (ק"ל) תמה למה אינו חייב לטרוח להחזירה לבעלים כדי לקיים מצות והשיב מה נשתנה עשה זו מכל מ"ע שבתורה שאדם צריך לטרוח ולבזבז ממון לקיימה, ובפרט כיון דהיא לתיקון הלאו, בשלמא לפי הסמ"ע דהיא תקנת השבים זה מובן אבל לפי הש"ך שכתב דמדינא אינו חייב להוליך אחריו קשה למה אינו חייב. הדברי יחזקאל (יג ג') מיישב דכיון דכל האיסור הוא מצד סרך ממון חברו אין לו לבזבז ממון כדי להשלים ממון חברו דמאי חזית, וזהו בכלל מאי דגלי קרא לענין השבת אבידה דשלו מרובה משל חברו פטור מהשבה, ואינו דומה למצות בין אדם למקום שמחוייב לבזבז ממון.

השו"ע (שס"ו ד') פוסק גזל בישוב ובא להחזיר לו במדבר לא יצא אבל יכול להחזירו ביישוב אפי' אינו במקום שגזלו.

אי צריך דעת בעלים
השו"ע (שנ"ה א') פוסק הגונב חפץ מבית חברו אם ידעו הבעלים שנגנב מהם, אע"פ שהחזירו הגנב, לא נפטר והוא באחריותו עד שידעו הבעלים, כגון שימנה חפציו וימצאם שלמים, דכיון שהבעלים יודע' מהגניבה ממילא הם חושבים שאין צריכים לשמור אותו חפץ. ומיהו כשמנאם נפטר אע"פ שלא ידעו הבעלים בשעה שהחזירו.

אם לא ידעו הבעלים שנגנב מהם, מיד כשהחזירם למקומם יצא אף על פי שלא מנאום הבעלים. ודוקא בדבר שאין בו רוח חיים אבל הגונב טלה מן העדר, אם לא ידעו הבעלים לא בגניבתו ולא בחזרתו, אע"פ שמנו את הצאן והיא שלימה, חייב באחריותו עד שיוודיע את הבעלים כדי שישמרו את הטלה הגנוב, הואיל ולמדה הטלה שנגנבה לצאת מחוץ לעדר, מעתה צריכה שימור יפה יותר, וכיון שלא ידעו הבעלים שנגנבה, לא ידעו לשומרה היטב.

הפתחי חושן כתב שאם גנבו ממקום שאינו משתמר אפי' אם לא ידע הנגזל מסתבר שאינו יוצא אם מחזירו למקום שנטלה כיון שהוא מקום שאינו משומר.

כתיב (ה, כג) 'והשיב את הגזלה אשר גזל'. אם החפץ הוא בעין הרי הוא חייב להחזיר לו את החפץ. ואם אינו בעין אע"פ שאבד החפץ באונס גמור או שהיה שינוי הרי הוא חייב לשלם דמים. ואיתא בגמ' (ב"ק ס"ה.) אמר רב קרן כעין שגנב, תשלומי כפל ותשלומי ד' וה' כשעת העמדה בדין, כגון אם בשעת גזילה היה שוה ארבע זוז ועכשיו שבא לשלם הוא שוה זוז, אם החפץ אינו בעין הרי משלם קרן כמה שהיה שוה בשעת גזילה, וכפל וד' וה' כשעת העמדה בדין.

והשו"ע (חו"מ שנ"ד ה') כתב גנב כלי ונשבר אין אומרים יתן לבעלים השברים וישלם עליהם מה שחסר, אלא הוא יטול השברים ומשלם לו דמים.

אינו יודע מי הנגזל
השו"ע (שס"ו ב') פוסק הרועים והגבאים והמוכסים תשובתן קשה מפני שגזלו את הרבים ואין יודעים למי יחזרו, לפיכך יעשו בו צרכי רבים, כגון בורות שיחין ומערות. הערוך השלחן מבאר שכשיעשה צרכי רבים יסבב ה' שכל אחד מהנגזלים או מיורשיהם יהנה כפי ערך גזילתו ושימחלו לו והבא לטהר מסייעין אותו מן השמים, ואע"פ שאם ביכולת ב"ד לכוף לגזלן שיחזיר גזילתו כופין אותו מ"מ בגוזלי רבים אין כופין אותם לעשות צרכי רבים, דהא לאו השבה מעליא היא אלא דאם מתעורר בעצמו לעשות תשובה אומרים לו עשה בהם צרכי רבים כי א"א לתקן באופן אחר ולא שב"ד יכופו לזה.

תקנת השבים
השו"ע (שס"ו א') פוסק גזלן שעסקיו בכך ותשובתו קשה אם בא לעשות תשובה מעצמו, אם אין הגזילה קיימת אין מקבלין ממנו, כדי שלא ימנע מלעשות תשובה, ואם רצה לצאת ידי שמים והחזיר אין מוחין ביד הנגזל מלקבלו. אבל אם לא בא לעשות תשובה מעצמו רק שהנגזל צריך לתבעו, מחייבים אותו להחזיר. הפתחי תשובה מביא שיבת ציון (סי' ק"ב) שהתקנה היא שאומר' לנגזל למחול לגזלן ומחדש שהתקנה רק אם יודע ממי גזל ורוצה להחזיר להנגזל אז יש חיוב על הנגזל למחול אבל אם אינו יודע ממי גזל הרי הוא חייב לעשות צרכי רבים. אבל הסמ"ע חולק וסובר שתקנה זו היא גם באופן שאינו יודע ממי גזל.

פחות משוה פרוטה
השו"ע (ש"ס ב') פוסק הגוזל פחות משוה פרוטה אע"פ שעבר על איסור גזל אינו בתורת השבה. יש שפרשו שאין חיוב השבה משום שהנגזל מוחל לו. הסמ"ע מפרש שפחות משוה פרוטה אינו נחשב ממון ואינו אסור לגזול אלא משום חצי שיעור ולכן אין חיוב השבה. ולכאו' נ"מ אם חזר וגזל עוד פעם חצי פרוטה האם הם מצטרפין או לא. באופן שהחפץ עדיין בעין לכאו' גם שאין חיוב השבה הרי החפץ שייך לבעלים.

בגזל עכו"ם
הרמ"א (אה"ע כ"ח א') כתב קדשה בגזל גוי הרי היא מקודשת דהא אינה צריכה להחזיר רק מכח קידוש השם. הנתיות (שמ"ח א') מפרש כי האיסור גזל מגוי לא ילפינן מלא תגזול רק דילפינן איסורא מקרא אחר דוחשב עם קנהו, א"כ השבה מנין הא בהאי קרא לא כתיב עשה דהשבה וע"כ חיוב השבה רק מדרבנן. והחלקת מחוקק שם תמה דהא מ"מ אם החפץ בעין ודאי חייב להחזירו.

כתיב (א, ב) 'אדם כי יקריב מכם קרבן וגו' מן הבהמה מן הבקר וגו'. כבר עמדו המפרשים במלת מכם שהוא מיותר, גם אמרו 'מן הבהמה' מיותר אחרי אומרו להלן מן הבקר ומן הצאן. הבאר מים חיים מבאר שכל אדם יש לו נפש הבהמית ונפש השכלית, נפש הבהמית מתאוית לכל הדברים התחתונים כבהמה ממש לאכול ולפרות ולרבות וכל בחינות התאוות ומדות רעות שבעולם, וכמו שאמרו חז"ל (חגיגה ט"ז). ששה דברים נאמרין בבני אדם, ג' כמלאכי השרת יש להם דעת וכו' וג' כבהמה אוכלין ושותין ופרין ורבין וכו'. ועבודת האדם היא לכבוש ולכפות את כל תאוותיו הבהמיות שיש לו לכבוד הקב"ה, כי לא נתן הקב"ה את חלקי הבהמה באדם כי אם לנסותו שהאדם יגביר כח נפש השכלית וחלק הקדושה שיש בו על כח נפש הבהמית, ומזה מקבל תענוג ונחת רוח ובזה הוא מקריב נפשו לה' ממש כיון שהוא מקריב אליו נפשו ותאוותו, ועל כן אמר ר' ששת (בגמ' ברכות י"ז). בתפילתו שאחר תעניתו גלוי וידוע כו' הקרבתי חלבי ודמי כו' כי מה שהאדם כובש תאוותו הוא כמו הקרבן על המזבח ממש ועוד יותר ויותר. ולזה כתיב 'אדם כי יקריב מכם קרבן לה', פירוש אם ירצה אדם להקריב מכם כלומר מעצמיכם גופיכם קרבן לה', הנה זה הוא קרבנו מן הבהמה פירוש שיקריב לה' מן הבהמה שבו להמעט מתאוות הבהמיות שבו בכל יום ויום באכילה ושתיה או כבוד או קנאה ושנאה, זה הוא קרבן עצמו שעולה על כל הקרבנות שמקריב נפשו לה', ועל כן מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם, כלומר מכל קרבנות בקר וצאן יותר טוב שתקריבו את קרבן עצמיכם כי זה עולה על כולנה. ובזה מוסר השכל על קצת אנשי דורינו שנראין רודפים אחר המצוות להתפלל בקול רם וכוונה ולהדר אחר תפילין טובים ואתרוג נאה וכדומה ועושה הכל בגלוי לעין כל בהידור מצוה ובדברים שבצנעה בתוך ביתו אינו נזהר להשמר מכל רע לכבוש תאוותו לשם ה' להזהר שלא למלאות בהיתר ולהשמר מכל נידוד ספק איסור כמו בבדיקות דברים המתולעים וכדומה.

כתיב (ה, יז) 'ואם נפש כי תחטא וכו' ולא ידע ונשא עונו', החתם סופר תמה שמתחיל בחטא שהוא שוגג, ומסיים ונשא עונו שהוא מזיד. ועוד לכאן תיבת 'ולא ידע ואשם' מיותר. ומפרש ע"פ מה שאמרו חז"ל (מכות ז'): אומר מותר קרוב למזיד הוא, והיינו כשהיה לו ממי ללמוד ומיאן משמוע לקול השופט, כדכתיב 'ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחרוך' (תהלים נ, יז). וזהו נפש כי תחטא בשוגג, אך השוגג היה מצד משום ולא ידע שלא ידע הדין, ונשא עונו כי הוא קרוב למזיד, ולכן כתיב ואשם' רמז ו'אתה ש'נאת מ'וסר, שלא השגחת ללמוד תורה שנקראת מוסר כדכתיב (משלי ח, י) קחו מוסרי ועל כסף.

הכנה לפסח

כתיב 'מה העבודה הזאת לכם', הכתב סופר מפרש שהבן שואל למה האבות בעצמם מטריחים בעבודה כזו לשחוט ולהוציא הפרש ולצלות זה אין ראוי להם אלא לעבדים, ולמה הם עסוקים בו, והיינו מה העבודה הזאת לכם בוודאי האכילה א"א באחר אבל העבודה שיש בו למה הוא לכם, וע"ז משיבים זבח פסח הוא לכם אשר פסח על בתי בני ישראל וכו' לכן אנו עושים בעצמינו הגם שאפשר בשליח להיות כי כן עשה ה' עמנו שהקב"ה בעצמו פסח על בתי בני ישראל הגם שהיה אפשר ע"י אחר ולא עשה אלא בכבודו ובעצמו, כן אנחנו עושים כל עשיתו של פסח בעצמינו, על דרך אני לדודי ודודי לי.

החיד"א בכסא דוד (דרוש א') מביא מדרש 'שומר מצוה' זו אסתר שהיתה עסוקה בביעור חמץ 'לא ידע דבר רע' שניצולו מהמן. ומבאר שביעור חמץ הוא מרמז לביטול יצר הרע וכיון דאסתר נתעסקה בביעור חמץ בעצמה בזכות זה הצליחה לביטול המן. ומזה נלמוד כמה צריך להזדרז האדם בעשיית מצות ביעור חמץ, כי אסתר המלכה היא עצמה עסקה לבער חמץ ולא ע"י שפחתה.